

Nicæni defensio.

Affer etiam necessitatem, qua de causa de Filii progressu ex Patre et Spiritus sancti æquivalent cuncta hæc nomina, generari scilicet, procedere, prodire, emanare, oriri, et ejusmodi. De productione vero Spiritus ex Filio non idem sint oriri, et cætera ejusmodi cum procedere. Aut quid cause est cur quod procedit, etiam emanet, nec tamen e converso? Non ita simpliciter, et sine ratione concludere quasi petens ut auditores ex gratia quidquid velis admittant. Quod si ipse illa sine demonstratione loquens, strenuum quiddam fecisse arbitraris, etiam ipsi eodem modo simpliciter tibi contradicemus; et fortassis tanto magis nobis adhibebitur fides, quanto nos melius veriusque ipsi dicimus. Nam de creaturis quidem fortassis hoc reperietur; quod videlicet ex aliquo

A mittitur, vel prodit, vel emanat, vel oritur, non etiam ex illo essentiam habet, in quibus aliud est esse, aliud mitti: quanquam neque de his universaliter, neque de cunctis hoc nominibus aperte dici possit. Quippe cum aliquid ex re quadam oritur aut emanat: ut etiam ex illa sit necesse est. De sancta vero Trinitate quænam ratio est, cur quod ex aliquo habet esse, oriat, et emanet etiam ex illo necesse sit: id autem quod oritur et emanat, non etiam sit ex eo, præsertim cum in ea hæc nomina, oriri videlicet, prodire ac procedere, itemque et mitti, unam rem significent, etsi interdum ratione differant. Quare manifeste patet quod isto etiam sermo neque bene dicitur, neque necessarii quidquam nec denique aliquid veri assert. Qui cum superioribus similis sit, similem etiam sibi atque illis infirmitatem et errorem testatur.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΚΑΡΑΙΝΑΛΕΩΣ

ΚΥΡΟΥ ΒΗΣΣΑΡΙΩΝΟΣ

ΠΡΟΣ ΓΟΥΣ ΜΑΞΙΜΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ, ΤΟΥ ΠΛΑΝΟΥΔΗ, ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΠΟΡΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΛΑΤΙΝΩΝ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΥΣ.

SAPIENTISSIMI CARDINALIS

DOMINI BESSARIONIS

REFUTATIO SYLLOGISMORUM MAXIMI PLANUDÆ DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI CONTRA LATINOS.

(Arcudius, *Opusc. aurea*, p. 615.)

Μαξίμου μοναχοῦ τοῦ Πλανούδη περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατὰ Λατίνων. C *Maximi Planudæ monachi de processione Spiritus sancti contra Latinos.*

Ἐρωτητέον, πότερον ἢ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύσεις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἄλλη καὶ ἄλλη ἐστίν, ἢ μία καὶ ἡ αὐτή. Εἰ μὲν οὖν ἄλλη καὶ ἄλλη, διπλῆ ἄρα ἡ ἐκπόρευσις ἐστίν, καὶ τὸ Πνεῦμα διπλοῦν, ὑπερ-ἄτοκον· εἰ δὲ μία καὶ ἡ αὐτή, πῶς ἐκ τῆς ἀύλου δυάδος δύναται τὸ ἓν εἶναι; Μονὰς μὲν γὰρ ἀρχὴ καὶ αἰτία οὐ μόνον δυάδος, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀριθμῶν· δυὰς δὲ ἀρχὴ καὶ αἰτία μονάδος, εἴτουν ἓνός, οὐκ ἂν γένοιτο. Οὐ γὰρ καθ' ὑποστραφὴν αἱ γενέσεις τῶν ἀριθμῶν, ἀλλὰ κατὰ πρόοδον. Μονὰς γὰρ εἰς δυάδα κινεῖται, κάκειθεν εἰς τριάδα, καὶ ἐφεξῆς. Τὸ γὰρ λέγειν ἐκ τῆς τριάδος ἀφαιρέσεως μονάδος δυάδα γίνεσθαι, καὶ τῆς δυάδος ὁμοίως μονάδα. Ἄλλ' αἰτία κἀνταῦθα τούτων ἡ ἀφαιρουμένη μονὰς. Ἄλλ' οὐκ ἄλλος τις ἀριθμὸς· λείπεται ἄρα μὴ τὰ δύο αἰτία εἶναι τοῦ ἓνός, ἀλλὰ τὸ ἓν τῶν δύο· καὶ οὕτω μὲν ἐν τοῖς ἀθλοῖς, ὃ καὶ τῆ θεότητι πάσης ὕλης ὑπερκειμένη ἀρμόζειν εἰκόσ·

Interrogandum est, processio Spiritus sancti ex Patre Filioque utrum alia et alia sit, an una et eadem. Si enim alia et alia, ergo duplex erit processio, et Spiritus duplex, quod est absurdum. Si vero una et eadem, qui fieri potest ut ex immateriali dualitate unum exsistat? Quippe unitas est principium et causa, non solum dualitatis, sed etiam aliorum cunctorum numerorum. Dualitas autem ut sit unitatis principium et causa, fieri non potest. Non enim secundum reversionem, sed secundum progressum oriuntur numeri. Etenim unitas movetur ad dualitatem, indeque ad trinitatem, ac deinceps. Dicere enim ex trinitate, adempta monade, fieri dualitatem, et similiter ex dualitate unitatem. At hic quoque causa est horum unitas, que aufertur. Non autem alius quisquam numerus. Restat ergo ut non sint duo causa unius, sed unum causa duorum, et sic quidem in imma-

terialibus illud continere par est, quod etiam in A deitate, quae tota materiae supereminet. At vero in materialibus sic quidem ex duobus unum, vel secundum congressum, ut ex viro et femina proles, et ex ferro et lapide ignis, vel secundum compositionem, ut ex terra et aqua lutum. Ceterum hic quoque dicendum est, primo quidem, quod in divinis hypostasis, neque congressus quisquam talis intelligitur, neque compositio. Secundo, quo hic quoque unum duo praecedunt tempore, cum personae Trinitatis sint coeternae. Tertio, quod in plerisque alterum non tantum a duobus differt specie, sed etiam ille duo ad invicem alia sunt specie, cum hypostases Trinitatis sint ejusdem naturae. Quare non secundum materialia, sunt immaterialia. Non ergo ex Patre et Filio Spiritus.

Demetrii Cydonii adversus Planudem, ex manu propria scriptis.

Miraretur quisquam virum hunc, qui ob haec parva et imbecilla argumenta conatur evertere librum sancti Augustini, in quo transferendo in linguam Graecam multum elaboravit. Si enim illum laborem subit, volens nocere illis qui legerint, absurdus revera est, ac dignus inter pios multae reprehensionis laborare, ut animis aliorum nocens; sed autem sciens utilem fore quibus erit obvius, et nostratibus gratificaturus vertere illum elegit, quid rursus quasi poenitentia ductus, veluti nocua cavere hortatur, quae propter utilitatem legentium interpretatus est? Ceterum absurdi hujus causa est, terror illius, qui tunc imperabat, quem inexorabilem seiens fore his, qui Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedereasserunt, haeec argumentis carcere ac vinculis seipsum liberare voluit.

διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων τούτων εἰρκτικῆς καὶ δεσμῶν

Bessarionis responsio ad commemorata Planudae argumenta.

Respondemus, non aliam et aliam esse ex Patre Filioque Spiritus sancti processionem, sed unam et eandem; et tamen nihil inde sequi absurdi. Etenim procedit ab ipsis non quatenus duo sunt, et dualitas, sed quatenus unum sunt visio. Nihil enim minus duo sunt personae Pater et Filius, quam una substantia et unus Deus. Inde vero et una operatione tanquam unus Deus ambo producunt Spiritum sanctum, unum et ipsum ac simplicem existentem. Unus quippe operationem unum etiam est opus, et unus effectus. Neque igitur duabus operationibus Pater et Filius Spiritum sanctum producunt, neque ipse Spiritus duplex est: sed quoniam unus est Deus, una substantia Pater et Filius, una etiam est ipsorum operatio, non tantum ad extra progrediens, sed et ad intra in ipsis permanens; et per consequens unus est Spiritus sanctus, ut hac una operatione procedens. Porro hujus operationis etiam Spiritus sanctus particeps esset, si non adversaretur ejus rationi ut simul et esset ipse producens et productus. Nunc vero ob id non potest eandem operationem participare. At vero Filius admodum potest, quo-

ἐν δὲ τοῖς ἐνύλοις γίνεται μὲν ἐκ δύο ἐν, ἢ κατὰ συνέδον, ὡς ἐξ ἀνδρῶν καὶ γυναικῆς τέκνον, καὶ ἐκ σιδήρου καὶ λίθου πῦρ, ἢ κατὰ σύνθεσιν, ὡς ἐκ γῆς καὶ ὕδατος πηλός. Ἄλλ' ἔστιν εἰπεῖν κἀνταῦθα, πρῶτον μὲν, ὡς ἐν ταῖς θείαις ὑποστάσεσιν οὐτε συνέδος τοιαύτη τις ἐπινοεῖται, οὔτε μὴν σύνθεσις· δεύτερον δὲ, ὅτι ἐνταῦθα μὲν προηγεῖται τῷ χρόνῳ τὰ δύο τοῦ ἐνός, συναΐδια δὲ τὰ τῆς Τριάδος πρώτωπα· τρίτον δὲ ἐν μὲν τοῖς πλεῖστοις τούτων ἔτερον τῷ εἶδει οὐ μόνον παρὰ τὰ δύο τὸ ἐν, ἀλλὰ κἀκείνη πρὸς ἀλληλα ἕτερα τῷ εἶδει. Αἱ δὲ τῆς Τριάδος ὑποστάσεις τῆς αὐτῆς φύσεώς εἰσίν. Ὅστε οὐ κατὰ τὰ ἐν ὅλη καὶ τὰ ἅλλα. Οὐκ ἄρα ἐκ Πατρὸς καὶ

Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα.

Δημητρίου τοῦ Κυδωνίου κατὰ Πλανούδη ἐξ οικειῶν χειρῶν γραφέντα.

Θαυμάσειέ τις τὸν ἄνδρα τοῦτον, τὸν διὰ τῶν ὀλίγων τούτων καὶ ἀσθενῶν ἐπιχειρημάτων πιερώμενον τὸ τοῦ ἀγίου Λαγουστίνου βιβλίον ἀνατρέπειν, ἐφ' ᾧ ἢ πᾶλλ' ἐμόγησεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα μετενεγκών. Εἰ μὲν γὰρ βλάψαι βουλόμενος τοὺς ἀναγινώσκοντας τὸν ἐν τῇ ἐρμηναίᾳ πόνον ὑπέστη, ἀτοπος ὄντως καὶ πολλῆς τοῖς εὐσεβέσιν ἀξίως μέμψεως, πονεῖν ἐφ' ᾧ ταῖς ψυχαῖς τῶν ἄλλων λυμῆνασθαι· εἰ δ' ἐπιτάμενος, ὠφέλιμον τοῖς ἐντευξομένοις ἔσεσθαι τὸ βιβλίον, μετενεγκεῖν τοῦτο εἴλετο, καὶ τοῖς ὁμοφύλοις χάρισσασθαι, τί πάλιν ὡσπερ ἐκ μεταμελείας, ὡς βλαβερὰ φυλάττεσθαι παραινεῖ, ἃ δι' ὠφελίαν τῶν ἐντυγχανόντων ἡρμήνευται; Ἄλλὰ τῆς ἀτοπίης ταύτης αἴτιον ὁ τοῦ τότε βασιλεύοντος φόβος· ἐν εἰδώς ἀπαραίτητον ὄντα τοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγουσιν ἐκπορεύεσθαι, ἠθέλησε ἑαυτὸν ἀπαλλάξαι.

Τοῦ Βησσαρίωνος ἀπόκρισις εἰς τὰ προειρημένα τοῦ Πλανούδη κεφάλαια.

Ἀποκρινόμεθα, ὅτι οὐκ ἄλλη καὶ ἄλλη ἢ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπόρευσις τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἀλλὰ μία καὶ ἡ αὐτή. Καὶ ὅμως οὐδὲν ἐκ τούτου ἀτοπον ἔπεται· πρόβεισι γὰρ ἐξ αὐτῶν οὐχ ἢ δύο καὶ δυάδος, ἀλλ' ἢ ἐνός ἀμφοτέρων. Οὐδὲν γὰρ ἦτον δύο εἰς τὸ πρόσωπα Πατὴρ καὶ Υἱός, ἢ μία οὐσία καὶ θεὸς εἷς. Ἐντεῦθεν καὶ μιᾷ ἐνεργείᾳ ὡς εἷς θεὸς ἀμφοῖν τὸ ἅγιον Πνεῦμα προάγουσιν ἐν καὶ αὐτὸ καὶ ἀπλοῦν ὄν. Τῆς γὰρ μιᾶς ἐνεργείας ἐν τὸ ἔργον καὶ τὸ ἀποτελέσμα. Οὐτ' ὄν δυεῖν ἐνεργείαιν Πατὴρ καὶ Υἱός τὸ Πνεῦμα προάγουσιν, οὐτ' αὐτὸ διπλοῦν ἐστίν· ἀλλ' ἐπεὶ εἷς θεός, μία οὐσία Πατὴρ καὶ Υἱός, μία αὐτῶν καὶ ἡ ἐνέργεια, οὐχ ἢ εἰς τὰ ἔξω μόνον προΐουσα, ἀλλὰ καὶ ἡ μένουσα ἐν αὐτοῖς, καὶ ἀκολούθῳ, ἐν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς μιᾷ ταύτῃ προΐου ἐνεργείᾳ. Ταύτης δὲ τῆς ἐνεργείας καὶ τὸ Πνεῦμα ἂν κοινῶναι τὸ ἅγιον, εἰ μὴ τῷ αὐτοῦ λόγῳ ἀντιπικτεν· ὡς ἅμα τὸ αὐτὸ εἶναι καὶ προβάλλον καὶ προβαλλόμενον. Νῦν δὲ διὰ τοῦτο οὐ δύναται αὐτῆς κοινῶναι, ὁ δὲ Υἱός καὶ μάλα, ἐπειδὴ οὐκ ἀντιπικτεται τῷ λόγῳ αὐτοῦ. Πάντων γὰρ τῶν μὴ ἀντιπικτόντων τῷ λόγῳ τῆς ιδιότητος αὐτῶν ἕκαστον τῶν θεῶν προσώπων μετέχει, καὶ πάντα ἔχει τῶν

313
 ζῶν ἑκάτερον, ὅσα ὁ Πατήρ, πλὴν τῶν ἀντικειμένων **A** niam non opponitur ejus rationi. Omnium enim
 αὐτῶ, ὡς εἴρηται. Ἐπεὶ οὖν ὁ Πατήρ ἔχει τὸ προ-
 αἰετὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτο δὲ τῷ τοῦ Υἱοῦ
 ὁμοίᾳ οὐκ ἐναντιοῦται, ἐν τῷ γεννᾶν αὐτὸν εἰδωκὼν
 αὐτῶ τὸ ἐξ αὐτοῦ προϊέναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ
 ἐξ ἀμφοτέρων ὡς ἀπὸ ἑνὸς Θεοῦ καὶ μιᾶς πηγῆς
 καὶ ἀρχῆς ἐκπορεύεσθαι.
 rat eum, dat ipsi ut ex ipso proficiat Spiritus
 uno fonte et principio procedat.

Responsio Petri Arcudii.

Possemus etiam cum Augustino serm. xi De verbis Domini tom. X, c. 20, in fine respondere. Ideo
 societas unitatis Ecclesie Dei, extra quam non sit ipsa remissio peccatorum, tanquam proprium est opus
 Spiritus sancti, Patre sancto et Filio cooperantibus; quia societas est quodammodo Patris et Filii ipse
 Spiritus sanctus. Nam Pater non communiter habetur Pater a Filio et Spiritu sancto, quia non est Pa-
 ter amborum. Et Filius non communiter habetur Filius a Patre et Spiritu sancto, quia non est Filius am-
 borum. Spiritus autem sanctus communiter habetur a Patre et Filio, quia Spiritus est unus amborum.

Μαξιμὸν συνλογισμὸς δεῦτερος.

Ἐστὶ ἡ μὲν μονὰς ταυτότητος ἑστὶν αἰτία, ἡ δὲ
 δύο ἑτερότητος. Ὅθεν ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον, ὡς μὲν ἐξ ἑνὸς, τοῦ Πατρὸς ὄντα, ταυτὸν τῆς
 φύσεως ἀλλήλοις καὶ τῷ Πατρὶ ἔχουσιν ὡς δὲ δύο **B**
 πάλιν ὄντα, ἑτερά ἑστὶν ἀλλήλοις καὶ τῷ Πατρὶ κατὰ
 τὰ ὑποστάσεις, ἀλλ' οὐ τὴν φύσιν. Οὐ γὰρ ἐνῆν
 ταυτὰ τὴν φύσιν ὄντα, καὶ ἕτερα πάλιν κατὰ τὴν
 φύσιν εἶναι. Εἰ μὲν οὖν ἄρα ἐξ ἑνὸς, τουτέστι μόνου
 τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Πνεῦμα προέρχεται, ἐν ἑστὶ καὶ
 ταυτὸν αὐτὸ ἑαυτῶ· εἰ δὲ ἐκ δύο, τουτέστι Πατρὸς
 καὶ Υἱοῦ, ἕτερον ἑστὶ αὐτὸ ἑαυτῶ· ὡς ἂν ἄλλο μὲν
 ὦν τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἄλλο δὲ τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ἐπεὶ
 γὰρ ἄλλος μὲν ὁ Πατήρ, ἄλλος δὲ ὁ Υἱὸς, ἀνάγκη καὶ
 τοῦ Πνεῦμα ἄλλο καὶ ἄλλο εἶναι· τοῦτο δὲ ἄτοπον.
 Εἰ δὲ λέγοι τις πῶς τὸ ἐξ ἄλλου καὶ ἄλλου τοῦ πα-
 τρὸς καὶ τῆς μητρὸς τέκνον οὐκ ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστίν,
 ἀλλ' ἐν; ἐροῦμεν ὅτι οὐχ ἀπλῶς ἐστὶν ἐν, ἀλλὰ
 σύνθετον ἐκ τε τοῦ σπέρματος τοῦ πατρὸς καὶ τῶν **C**
 αἱμάτων τῆς μητρὸς.

Ἀπόκρισις δευτέρα.

Εἴρηται, ὅτι ἡ μὲν μονὰς καὶ Θεὸς εἷς ὁ Πατήρ καὶ ὁ
 Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα προάγουσι· καὶ διὰ τοῦτο οὐ
 δύναται καὶ ταυτὸν ἑαυτοῦ καὶ ἕτερον ἑαυτοῦ τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ ἀνάγκη, μᾶλλον εἶναι ταυτὸν
 ἑαυτῶ, διὰ τὸ προϊέναι ἐκ τούτων ὡς ἐκ μονάδος.
 Τὸ γὰρ ἕτερον ἑαυτοῦ, καὶ σύνθετον ὑπολαμβάνειν
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τὸ ἄλλο μὲν δεῖν εἶναι τὸ
 ἐκ Πατρὸς, ἄλλο δὲ τὸ ἐξ Υἱοῦ, τῶν πάντων σωματι-
 κῶν ἑστὶν ἐννοεῖν, καὶ λίαν ὀλικῶς τε καὶ σαρκικῶς
 τὰ ἐκείσε νοσοῦντων. Οὐ γὰρ οὕτως ἡ τοῦ Πατρὸς
 ἐνέργεια τῆς τοῦ Υἱοῦ ἀπεσχόμισται, ὡς ἡ ἐμὴ τῆς
 σῆς· οὐδ' οὕτως ἄλλος καὶ ἄλλος εἰσὶν, ὡς ἐγὼ καὶ **D**
 εὐ. Τότε γὰρ ἂν μόνον εἶχε χώραν ἡ ἐν τῷ ἀπο-
 τελέσματι σύνθεσις· εἰ γὰρ καὶ ἄλλος καὶ ἄλλος τοῖς
 προσώποις εἰσὶν, ἀλλ' οὐδὲν ἦτορον εἷς καὶ ὁ αὐτὸς
 εἷς τῇ θεότητι, καὶ εἷς ἀριθμῶ, ὡς εἶναι αὐτῶν
 καὶ μίαν τῶ ἀριθμῶ τὴν ἐνέργειαν. Ὅν δὲ ἡ ἐνέρ-
 γεια μία, πῶς οὐ καὶ τὸ ἐκ ταύτης ἐν ἂν καὶ
 ἀπλοῦν εἶη, καὶ πάντῃ ἀσύνθετον, καὶ ἐξ ἀνάγκης
 ταυτὸν ἑαυτῶ;

quæ non opponuntur rationi proprietatis ipsorum,
 unaquæque divina persona particeps est, et omnia
 habet utraque personæ, quæ habet Pater, excu-
 ptis, quæ ipsi opponuntur, ut dictum est. Quoniam
 igitur Pater habet producere Spiritum sanctum,
 hoc vero rationi Filii non adversatur, dum gene-
 ratur sanctus, et ex ambobus tanquam ab uno Deo, et

Maximi syllogismus secundus.

Præterea unitas quidem causa est identitatis,
 dualitas vero diversitatis. Quare Filius et Spiritus
 sanctus ab uno Patre existentes, identitatem na-
 turæ ad invicem et cum Patre habent. Ut vero rur-
 sus duo sunt, diversæ sunt ad invicem et cum Pa-
 tre secundum hypostases, non secundum naturam.
 Non enim licebat, cum eadem natura essent, etiam
 alia rursus secundum naturam esse. Si igitur ex
 uno scilicet solo Patre Spiritus proficiat, unus
 erit et idem ipse sibi. Sin ex duobus, Patre scilicet
 et Filio, alius erit ipse sibi; tanquam qui alius qui-
 dem sit ex Patre, alius vero sit ex Filio. Quoniam
 enim alius est Pater, alius Filius, necessario et Spi-
 ritus Filii alius et alius sit; id vero absurdum est.
 Quod si dixerit aliquis, quomodo qui ex patre et
 matre illius, non alius et alius est, sed unus,
 respondemus, quod non simpliciter est unus, sed
 compositus ex semine patris et sanguinibus matris.

Responsio secunda.

Dictum est quod, quatenus unitas, et Deus unus
 est, Pater et Filius producunt Spiritum sanctum;
 et propterea non potest Spiritus sanctus, et idem
 sibi, et alius esse, sed magis necesse est ut idem
 sit sibi, eo quod ab ipsis tanquam ex monade pro-
 cedit. Existimare enim Spiritum sanctum alium a
 se et compositum, eo quod alius oporteat esse, ex
 Patre, alius ex Filio, est hominum, qui cogitant
 res valde corporales, et admodum materiales et
 carnales, quique circa res cœlestes desipiunt, et
 vitio laborant. Non enim Patris operatio ita dividi-
 tur ab operatione Filii, quemadmodum a tua mea;
 neque ita sunt alius et alius, ut ego et tu: tunc
 enim solum locum haberet compositio in effectibus.
 Quamvis enim alius et alius sint personis, sed ni-
 hilominus unus et idem sunt deitate, et unus nu-
 mero, adeo ut etiam eorum operatio una sit nu-
 mero. Quorum autem operatio una est, quomodo
 quod ex ipsa efficitur, non sit unum et simplex,
 et omnino compositionis expertis, necessarioque
 sibi idem?

Syllogismus tertius.

Præterea, dum redarguantur, non oportere factori præter ea quæ in sacra Scriptura exstant, respondere: Qua igitur ratione Patres vocem consubstantialis, quæ in Scriptura non reperiebatur, in Symbolo posuerunt? Dicimus, quod ibi quidem, nisi hoc diceretur periculum erat, ne Filius Patre minor existimaretur. Quanquam etsi hæc vox in Scriptura non existat, illud tamen, *Ego et Pater unum sumus*, huic æquivalens est. Hic vero quæ necessitas est dicere etiam ex Filio Spiritum sanctum procedere, cum non reperitur in sacra Scriptura? Quid autem periclitatur ratione hujus tradita nobis theologia? Omnino nihil. Imo vero ex hujusmodi additamento multa oriuntur absurda, veluti duplex principium, et quod Spiritus videatur esse compositus, et innumera alia.

Responsio tertia.

Non hæc est Latinorum apologia ad illud sancti Dionysii. Universe igitur neque audendum est dicere, neque etiam cogitare, et cætera. Sic ad hanc rationem respondent quod sanctus velat nos dicere præter ea quæ nobis divinitus o sacris eloquiis patefacta sunt, seu sensu, seu verbis. Magis autem secundum sensum concordat cum illo ex Patre procedere; atque ita nihil contra canonem facimus. Quod si et quam ipse adhibes, dant responsionem, etiam hæc bona est. Neque enim par est dicere quod ibi quidem aliquid periculi esset, hic vero nihil; id enim gratis dicitur, non demonstratur. Quippe hic etiam aliquid periculi erat, Latini aiunt; alioquin non fuisset additum. Si enim non fuisset orta necessitas, nulla hujus ratio habita esset. Quod si dicis ex hujusmodi additione multa sequi absurda, contra aliquis inferet, etiam ex voce consubstantialis majora absurda his oriri, qui male intelligunt, commistio personarum, et Sabellianismus. Attamen de perversa mente improborum non est curandum, sed sanum sensum iis investigantibus tempore necessitatis a fide explicanda, et declaranda rejectis hæresibus, non est recedendum, quamvis iterum nonnulli nefarii ex eo fluctuent.

Syllogismus quartus.

Quod etiam in omnibus entibus Trinitas consideratur. Etenim omne quodcumque eorum quæ sub aspectum cadunt, etiam si alia eximas prædicamenta, substantiam tamen, quantitatem et qualitatem habet. Quantitatem vero dico ipsam molem quam habet, et qualitatem colorem. Quemadmodum igitur hæc in substantia existentiam habent, ita etiam Filius et Spiritus a Patre existentiam habent: et sicut substantia quidem auri v. gr. et qualitas, hoc est, color, quandiu est aurum, immutabilia manent, figura vero ex quantitate, ex altera in alteram commutatur, servata eadem mole, ita etiam Pater quidem et Spiritus sanctus nihil participant ab extra, Filius vero na-

A

Συλλογισμὸς τρίτος.

"Ἐτι ἐλεγχόμενοι, ὅτι μὴ δεῖν παρὰ τὰ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ κείμενα ὁμολογεῖν, ἀποκρίνονται, Καὶ πῶς τὴν τοῦ ὁμοουσίου φωνὴν μὴ εὐρισκόμενῃ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἐν τῷ συμβόλῳ οἱ Πατέρες τοιοῦτοι φαμέν, ὡς ἐκεῖ μὲν εἰ μὴ τοῦτο ἐλέγετο, κίνδυνος ἦν ἐλάττωνα τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν νομισθῆναι, καίτοι καὶ εἰ μὴ αὐτὴ ἡ φωνὴ ἐν τῇ Γραφῇ κεῖται, ἀλλ' οὖν τὴ 'Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, ταυτοδυναμὸν ἐστίν. Ἐνταῦθα δὲ τίς ἡ ἀνάγκη καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγειν τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι, μὴ εὐρισκόμενον ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ; Τί δὲ κινδυνεύει παρὰ τοῦτο ἡ παραδοθεῖσα θεολογία; Πάντως οὐδὲν· μᾶλλον μὲν οὖν ἐκ τῆς προσθήκης ταυτησὶ καὶ πολλὰ ἀνακύπτει τὰ ἄτοπα· οἷον ἡ δυαρχία, καὶ τὸ σύνθετον δοκεῖν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἕτερα μυρία.

B

Ἀποκρίσις τρίτη.

Οὐχ αὕτη Λατίνων ἀπολογία πρὸς τὸ τοῦ ἁγίου Διονυσίου. Καθόλου τοιγαροῦν οὐ τολμητέον εἰπεῖν, οὔτε μὴν ἐννοῆσαι καὶ τὰ λοιπὰ. Οὕτω δὲ πρὸς τοῦτον ἀπαντῶσι τὸν λόγον· ὅτι ὁ ἅγιος ἀπαγορεύει, μὴ λέγειν παρὰ τὰ θειωδῶς ἐκ τῶν ἱερῶν λόγων ἀποπερασμένα ἢ διανοία ἢ ῥήματι. Μᾶλλον μὲν οὖν καὶ κατὰ διάνοιαν συνάδει τῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς· καὶ οὕτως οὐδὲν παρὰ τὸν κανόνα ποιοῦμεν. Εἰ δὲ καὶ ἦν αὐτὸς προτείνεις ἀπολογίαν, ποιοῦνται, καὶ αὕτη καλῶς λέγεται. Οὐδὲ γὰρ ἔχει τὸ εὐλογον λέγειν, ὡς ἐκεῖ μὲν τι ἐκινδυνεύετο, ἐνταῦθα οὐδέν. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, οὕτω θέλειν οὐκ ἀποδεικνύναι. Ἐκινδυνεύετο γὰρ τι κἀνταῦθα, Λατῖνοί φασιν, ἐπεὶ οὐκ ἂν προσετέθη. Μὴ γὰρ ἀναφυσίτης ἀνάγκης, οὐδεὶς ἂν ἐγένετο λόγος. Εἰ δὲ λέγεις, ὡς μᾶλλον ἐκ ταύτης τῆς προσθήκης γίνεται ἄτοπα, ἀντεποίσει τις, ὡς καὶ ἐκ τῆς τοῦ ὁμοουσίου φωνῆς ἀναφύεται τοῖς κακῶς νοοῦσιν ἄτοπα μείζω, ἢ συναλωφῆ καὶ ὁ Σαβελλιανισμὸς Ἄλλ' ὅμως οὐ τῆς τῶν μοχθηρῶν πονηρᾶς φροντιστέον διανοίας, ἀλλὰ τῆν ὀγιῆ διάνοιαν αὐτοῦ ἀνερευνῶντας οὐκ ἀποστατέον ἐν ἀνάγκης καιρῷ τὴν πίστιν ἀναπτύσσειν καὶ σαφηνίζειν, τὰς αἰρέσεις ἀποκρουομένους, κἂν τινες αὐθις μοχθηροὶ ἐντεῦθεν ὑποσαλεύοιντο.

C

Συλλογισμὸς τέταρτος.

"Ὅτι καὶ ἐν ἅπασι τοῖς οὐσίᾳ ἡ Τριάς θεωρεῖται. Καὶ γὰρ πᾶν ὅτιοῦν τῶν ὑπὸ τὴν ὄψιν πιπτόντων, κἂν τὰς ἀλλὰς ἐξέλης κατηγορίας, οὐσίαν γὰρ μὴ καὶ ποσὸν καὶ ποιὸν ἔχει. Ποσὸν δὲ λέγω καὶ ποιὸν τὸν τε ὄγκον, ὃν ἔχει, καὶ τὸ χρῶμα. Ὡςπερ οὖν ταῦτα ἐν τῇ οὐσίᾳ τὴν ὑπαρξίν ἔχει, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς τὴν ὑπαρξίν ἔχουσι· καὶ ὡςπερ ἡ μὲν οὐσία τοῦ χρυσοῦ, φέρε εἰπεῖν, καὶ ἡ ποιότης εἴτουν τὸ χρῶμα, ἐστ' ἂν ἡ χρυσοῦς, ἀμετάβλητα μένει, τὸ δὲ ἐκ τοῦ ποσῶς σχῆμα ἐξ ἑτέρου εἰς ἕτερα μεταβάλλεται τοῦ αὐτοῦ ὄγκου φυλαττομένου, οὕτω καὶ ὁ μὲν Πατήρ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐδεὶς μετέχων ἐξώθει, ὁ δὲ Υἱὸς τὴν ἀνθρωπείαν προσελάβετο φύσιν, τῆς αὐτῆς πά-

D

317

ιν μείνας οὐσίας. Ἐντεῦθεν καὶ οἱ Λατίνοι ἐλέγχον-
ται περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως οὐκ
ἀσφαλῶς δογματίζοντες. Ὡς περὶ γὰρ τὸ χρῶμα οὐκ
ἐκ τῆς οὐσίας ἐστὶ καὶ τοῦ σχήματος, ἀλλ' ἐκ μόνης
τῆς οὐσίας, τὸ δὲ σχῆμα καὶ χρῶμα ἐν τῇ οὐσίᾳ,
οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ Πατρὸς καὶ
Υἱοῦ, ἀλλ' ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέ-
γεται. Ἔστι τοίνυν τὸ μὲν χρῶμα τῆς ὁράσεως μόν-
νης, μόνη γὰρ ἡ ὄρασις αὐτὸ διακρίνει, τὸ δὲ σχῆμα
καὶ ὁράσει καὶ ἀφῆς. Καὶ γὰρ ὑπ' ἀμφοτέρων κατα-
λαμβάνεται, ἡ δὲ οὐσία τῆς ἀφῆς μόνη ἀνείη.

Ἀπόκρισις τετάρτη.

Ὡς τοιότατα παραδείγματα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν
εισάγεις, ἀνδρῶν ἀριστε καὶ σοφώτατε! Καὶ οὕτως
ἀρμοδίαις εἰκόσιν εἰκάσεις τὰ θεῖα, ἕλη, καὶ ποσῆ,
καὶ ποιῶ, τὴν δὴλον ἐκείνην καὶ ἀποσον, καὶ ἀσχη-
μάτιστον, καὶ ἀναφῆ φύσιν ὀποσιβαίς καὶ συγκρί-
νων. Τί οὖν ταῦτα πάντα τὰ ἐν ταύταις σου ταῖς
εἰκόσι καὶ ἐπὶ τῶν πρωτοτύπων ζητήσομεν; Οὐκοῦν
ἴδρα καὶ τὸν Ἰῶν καὶ τὸ Πνεῦμα τῶν ἐν ἄλλῃ ὑφα-
στηκῶτων οὐ καθ' ἑαυτὰ τὸ εἶναι ἐχόντων (ὡς περὶ δὲ
ἡμῖν εἶναι) πιστεύειν ἔτι τῶν μεριστιῶν καὶ διαστα-
τῶν εἶναι, καὶ ὅσα περὶ τὰ σωματικὰ ταῦτα καὶ
ὄντικα, καὶ περὶ ἐκεῖνα ἀνάγειν. Ἄλλ' ὡς περὶ τοῦτο
ἄποσον, οὕτω καὶ τὸ ἐντεῦθεν εἶσθαι τι συμπαρλί-
ναι ἀναγκαῖον μάταιον καὶ ἀνόητον. Καίτοι σου καὶ
ἡ εἰκὼν αὐτῆ Λατίνοις μᾶλλον ἢ σοὶ συμβαλλεται.
Ἢ ποιότης γὰρ, ἢ τὸ Πνεῦμα αὐτὸς εἰκάσειν ἠθέλη-
σας, οὐκ ἂν εἶη, εἰ μήπω σεσωσμένης οὐσίας, οὐδ'
ἂν σχολίη τὸ εἶναι, εἰ μὴ ἐν οὐσίᾳ διαστατῆτινι καὶ
ποσῆ. Ἐπεὶ καὶ οὐσίαν ἀνευ ποσοῦ οὐκ ἂν ἡμεῖς
θεοῖμεν, κἂν χρῶμα αὐτῆς θεασώμεθα. Εἰ οὖν οὐκ ἐν
οὐσίᾳ μόνον ἀπλῶς, ἀλλ' ἐν διαστατῆ οὐσίᾳ ὑφέστη-
κεν ἡ ποιότης, καὶ τὸ ποσὸν ἄρα τῆ τῆς ποιότητος
εἶναι συμβαλλεται. Καὶ οὕτω συνηγορήσων Λατίνοις,
ἢ ἐλέγξων ἐλήλυθας, ἀνδρῶν ἀριστε καὶ σοφώτατε.
Οὐ γὰρ ἂν ἐγὼ σου καταγνοίην τοῦναντίον, οὕτω πᾶ-
σιν ἐξησκημένου παιδείαν, οὕτω δὲ διαθεθηκῶτος ἐν
φιλοσοφίᾳ καὶ θεωρίᾳ, καὶ διὰ πάντων μὲν μαθημά-
των ὁδεύσαντος, εὐδοκιμήσαντος δ' ἐν ἅπασιν, πρὸς
δὲ τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ Λατίνων γλῶτταν ἐς ἄκρον
ἐξησκημένου, καὶ περισυσία δυνάμειος ἄλλα τε
πολλὰ θαυμαστὰ καὶ τὴ μέγα *Περὶ Τριῖδος* τοῦ με-
γάλου καὶ θαυμαστοῦ Λύγουστίνου ἔργον εἰς τὴν
ἡμετέραν μετενεγκόντος φωνῆν ἐν ἧ πρὸς ἄλλοις
πολλοῖς καὶ ἡ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύ-
ματος θεῖα ἐκπόρευσις ἀριστά τε καὶ σοφώτατα θεο-
λογεῖται καὶ ἐνθεώτατα ἢ καὶ τοῖς τοσοῦτοις αὐτοῦ
λόγοις πῶς ἂν αὐτὸς ἐναντιοῦσθαι δύναται, τρόφιμος
ὦν ἐκείνῳ καὶ ἐραστῆς; καὶ ταῦτα τοῦτοις τοῖς λό-
γοις, ἢ βήματιοις, ἢ κἂν παῖς ἐξελέγξειεν; Ἄλλ'
οἶμαι τῶν τινῶν θυμῶ χαρίσασθαι, ἢ ἐκκλῖναι βου-
λόμενος, ταύτην εὐρεῖς ὁδὸν, ἐκεῖνόν τε φυγεῖν, καὶ
τῇ ἀληθείᾳ μᾶλλον ἀμῦναι τῇ ἀσθενείᾳ τῶν λόγων,
τὴν ἐκείνης περισυσίαν καὶ τοῖς μὴ συνορᾶν δυναμέ-
νους ἀνακαλύπτων.

seu verbalis, quæ vel puer redargueret? Cæterum reor iræ quorundam gratificari studens, seu eam
declinare volens, hanc nactus et secutus es viam, ut et illum vitares, et veritati magis optulareris,
nimiam ejus vim cernere non valentibus, imbecillitate rationum patefaciens.

turam humanam assumpsit, rursus in eadem sub-
stantia manens. Hinc etiam Latini redarguuntur, de
processione Spiritus sancti non securo dogmati-
santes. Ut enim color non ex substantia est simul
et ex figura, sed ex sola substantia, figura autem
et color in substantia sunt: ita et Spiritus sanctus
non ex Patre et Filio, sed ex solo Patre procedere
dicitur. Est igitur color quidem solius aspectus,
solus enim visus eum discernit, figura vero spectat
ad visum et tactum. Quippe ex ambobus comprehen-
ditur, substantia vero solius tactus esset objectum.

Responsio quarta.

Quam convenientia exempla in Ecclesiam intro-
ducis, vir optime ac sapientissime! Et sic aptis
assimilatis similitudinibus res divinas, materię,
et quantitati, qualitatique illam immaterialem,
omnisque quantitatıs expertem, et figura caren-
tem, intactilemque naturam subjiciens, et cum his
conferens. Quid igitur, cunctane ista, quæ in his
similitudinibus, etiam in exemplaribus quærenda
sunt? Igitur jam credendum est (sint vero nobis
propitii), et Filium, et Spiritum in alio existere,
non per se subsistere. Præterea esse ex iis quæ
partes habent, et dimensionem, et omnia quæ
circa corporalia et materialia, ad illa transfe-
renda sunt. Cæterum, quemadmodum hoc ab-
surdum est, ita etiam ex eo aliquid opinari ne-
cessarium concludere, vanum et stultum est.
Quamquam et similitudo tua hæc Latini potius
quam tibi conferat; qualitas enim (cui tibi pla-
cuit assimilare Spiritum) utique non esset, non
servata substantia, neque haberet esse, nisi in
substantia, dimensione tamen aliqua constante
et quanta. Quoniam neque substantiam sine
quantitate possemus nos aspicere, quamvis colo-
rem ipsius videamus. Si igitur non in substantia
tantum simpliciter, sed in substantia dimensione
affecta existit qualitas, ergo et quantum ut sit
qualitas confert. Atque ita Latinos potius pa-
trocinio defensurus, quam ut eos redarguas ac-
cessisti, vir optime atque sapientissime. Non
enim profecto ego contrarium de te sentiam, qui
in omni disciplinarum exercitatione versatus es,
qui adeo in philosophia et contemplatione præ-
tervectus, et omnium bonarum artium curricula
emensus, in cunctis splendorem assecutus es;
ultra vero linguam Græcam, etiam Latini excel-
lenter adeptus magna facilitate cum multa alia ad-
miratione digna tum magnum opus *De Trinitate*
magni et admirandi Augustini in nostram lin-
guam transtulisti, in quo præter alia etiam Spi-
ritus sancti ex Patre Filioque divina processio
optime, sapientissime divinissimeque theologice
demonstratur: cui sane ac tantis ejus rationibus
quomodo ipse te posses opponere, illius cum sis
alumnus et studiosus, præsertim hisce rationibus,

ARGUMENTUM

OPUSCULI DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI.

Bessarion, rogatus ab Alexio Lascari Philanthropino, qui e Casarea imperatorum stirpe genus ducebat, ut eum de rebus gestis in concilio Florentino certiores faceret, atque ut se habuerint, diligenter narraret, et de rei veritate doceret, et ad eam confirmandam, adversariorum fallacias evertendas instrueret, presentem hunc librum perspicua oratione conscripsit, quem Paulo II P. M. nuncupavit.

In quo quidem aequè personam historici, ejus scopus est veritas, atque theologi sustinens, præter alias privatas res et peculiare, quas cursim et celeriter attingit, reconset illi modum et rationem quam tenuerint Graeci antistites in Disputationibus cum Latinis; nimirum quod questionem in duas partes dividerent: alteram, quod non licet quidquam vel ipsam veritatem ad Symbolum addere, idque prius in dubium Graeci verterent, Bessarione alioquin invito et contradicente, eum meliorem ordinem et dispositionem disputationum optaret; alteram, quod sit conclusio falsa, videlicet Spiritum sanctum ex Filio quoque procedere. Ad hæc, rationes utriusque partis pro utroque dogmate, et quid ad eas invicem responderent, Bessarion refert; deque suo multas rationes ad veritatem confirmandam et comprobandam addit, et universe de tota controversia egregie disserit.

Proinde jure optimo, sua voluntate, nulla vi coactum Orientem cum Occidente, foedere antiquæ religionis confirmato, veteres amicitias renovasse, atque adeo dexteras junxisse, Deo teste, affirmat.

Porro autem noster Bessarion, semper sui similis, ut in aliis suis opusculis, ita etiam in hoc est solide doctus et vero pius; cumque alios superet, secum certat. Sive enim singularem pietatem in tuenda fide catholica, sive variam ac multiplicem eruditionem spectes, posteris Graecis longe aulepandum, præsertim illis sanctissimis Patribus æquandum esse, merito non denegabis.

BESSARIONIS EPISCOPI SABINI, CARDINALIS NICÆNI,

PATRIARCHÆ CONSTANTINOPOLITANI,

IN LIBELLOS DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI AD PAULUM II PONTIFICEM MAXIMUM PROEMIIUM.

(Zanetti, Catalog. biblioth. S. Marci Venet., p 76.)

Eugenius IV, avunculus tuus, Pontifex Maximus, vir religione, virtute, rebus gestis amplissimus, inter nullum que pro Christianæ republicæ commoto, dignitate, splendore, vel cogitare sapientissime, vel perficere diligentissime solebat, ad id in primis omnem suam mentem, curam ac studium attulit, ut obscuratus erroribus mortalium mentes, ac tenebris cæcilitatis obstructas luce veritatis illuminaret. O clementiam, Romano Pontifice dignam! O sapientiam principis miram! qui se, qui sua studia, qui fortunæ suas omnes pro Christiani populi concordia atque incolumitate devoverat. Quid enim utilius, quid excellentius, quid immortaliter Deo gratius facere poterat, quam instar vigilantis agricolæ excutere atque expurgare malum sementem, et tanquam sollicitus pastor curare morbidas oves, ne aliquam tunc incalente, non modo ipsæ perirent, sed totam gregem contaminarent atque inficerent? Sciebat certe sapientissimus Pontifex, quantum sæpenumero discrimen, quot discordias, quot seditiones, quot bella pepererat, ob ignorantiam veritatis orta contentio; in his præsertim rebus, quæ ad fidem ac religionem pertinerent. Quin etiam viderat, auiterat, legerat, ut parva interam erroris scimitra non modo unam ecclesiam aut civitatem, sed plures etiam maximasque provincias, veluti alicujus morbi contagione sudaverat. Hinc post alia ejus egregia opera, Ferrarie primo, deinde Florentiæ, clarissimis Italiæ urbibus, generale Christianorum concilium, tanto labore, studio, vigiliis, sumptibusque coegit, ut pesiferam illam ac jam tot annis inveteratam Orientalis atque Occidentis Ecclesiæ divisionem de medio tollerent, et nuda de fide sentientes ac capessentes veritatem induceret; quod tandem commouendo fructus, prædicando, instruendo, hortando, interdum etiam disputationum aculeis prosteruendo, Deo, cuius res gereretur, favente consecutus est. Huic ergo concilio, summe Pontifex, cum ab optimo imperatore nostro vocatus una cum cæteris Orientis episcopis interessens, nec me lateret, sacrosanctam Romam nunquam Ecclesiam, quæ columna semper ac firmamentum Christianæ fidei fuit, recte sentire, e nostris vero plerasque contentiones cupidiores esse quam veritatem; pro viri meo mihi elaborandum existimavi, ut veram omnem opinionem amplexi, veterum errorum sorites vacuasque deponerent. Amabam equidem nostros homines ut par erat, nostramque causam, si fieri potuisset, optasse esse viderem; sed antea in primis ac præferenda veritas fuit, et absque invidia, quidquid recte diceretur, imp. eccles. Spiritus sancti, de quo maxima tunc questio erat, latissime disserui; eumque a Patre Filioque procedere, ut rationes omnes, ut relictis errorum tenebris tanquam veri luminis radiis illustrati sese ad Romanam Ecclesiam lucem splendoris converterent. Hæc orationes, quanquam ab amicis sæpe rogatus fuerim, conscius tamen imbecillitatis meæ, edere nunquam volui; nihil in his esse existimans, quod aliquem videri eruditum autibus posset. Verumtamen cum, revertentibus nuper mecum libellos meos quibusdam familiaribus nostris, in eorum sortio manus incidissent, nec prohibere potui tam ea, quam alia quædam opuscula, quæ post dissolutionem concilium, quibusdam adhuc a re. lo itinere devoculis, scribere compulsus fui, pro communi hominum commoto ederem; plerumque in his esse dicentes a Graecis sumpta auctoritas, quæ, cum apud Latinos nusquam haberentur, non parvam forent legentibus utilitatem allatura. Quapropter urgebat auctoritas, hinc ut supprimerem mea me hortabatur infirmitas. Tandem vero illud animo occurrit, ut laudativo Eugenio avunculo tuo scripta sunt, dari, dari et consecrari debeant, quam tui quem et religionis principem divino consilio, singulari sapientia, et incredibili animi magnitudine, commissum humeris tuis imperium. Ita gubernas, ut non modo pululantes aliquando hæreses ex propinquis Romane Ecclesiæ provinciis, sed etiam inveteratas ex rebus hujus sacræ sedis majestas, ut et te, quod raro evenire hominibus consuevit, timeant pariter omnes atque amant; et Romanæ Ecclesiæ nec potentia unquam tanta fuerit nec tanta auctoritas. Tuus igitur clementia erit, si summe Pontifex, vel supprimas. Quod si extendam judicaveris, plurimum certe auctoritatis videbitur tua gratia consecutus.